

ODABRANA DELA ŽOZE SARAMAGA

SVETLARNIK

PRIČE S OVOG I S ONOG SVETA
STOLEĆE U ALENTEŽU

SEDAM SUNACA I SEDAM LUNA
GODINA SMRTI RIKARDA REIŠA

KAMENI SPLAV

POVEST O OPSADI LISABONA
JEVANĐELJE PO ISUSU HRISTU

SLEPILO

SVA IMENA

PEĆINA

UDVOJENI ČOVEK

ZAPIS O PRONICLJIVOSTI

SMRT I NJENI HIROVI

PUTOVANJE JEDNOG SLONA

KAIN

HELEBARDE, HELEBARDE, KREMENJAČE, KREMENJAČE

—

PUTOVANJE KROZ PORTUGALIJU

MALE USPOMENE

U PRVOM LICU

STOLEĆE U ALENTEŽU

ŽOZE SARAMAGO

Prevela s portugalskog
Tatjana Manojlović

LADURA

Naslov originala

José Saramago

LEVANTADO DO CHÃO

Copyright © 1980, José Saramago

All rights reserved.

Translation copyright © ovog izdanja 2016, LAGUNA

Zahvaljujem se Nadeždi Dimitrijević Stojičić, *Manuelu Dijašu Afonsu* i Euženiji de Vaškonseloš na dragocenoj pomoći prilikom prevođenja ovog romana.

Prevodilac

Uspomeni na Žermana Vidigala i Žozea Adelina doš Santoša, koji su ubijeni

Funded by Direção Geral do Livro, dos Arquivos e das Bibliotecas.

Štampano uz potporu Generalne direkcije za knjigu, arhive i biblioteke, Lisabon, Portugalija.

© Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

I pitam političke ekonomiste i moraliste da li su već izračunali broj duša koje je neizbežno osuditi na oskudicu, mukotrpan rad, čemer, zaostalost, bestidnu neukost, bespoštednu bedu i krajnju nemaštinu kako bi se proizveo jedan bogataš.

Almeida Garet
(1799–1854)

O no čega na zemlji ima u obilju jesu predeli. Koliko god oskudevala u nečem drugom, zemlja od pamtiveka obiluje predelima i to se može objasniti samo nekim neumornim čudom jer predeo svakako prethodi čoveku i, uprkos tome što postoji od pamtiveka, još nije iščezao. Možda zato što se stalno menja: u nekim godišnjim dobima tlo je zeleno, u nekima žuto, a potom smeđe ili crno. Ponegde je i crveno, boje ilovače ili razlivene krvi. Zavisno od toga, svakako, šta se i da li se nešto seje i uzgaja ili još ne, od toga da li je nešto samo od sebe proklijalo, bez pomoći ljudske ruke, pa vene kada mu prirodno dođe kraj. Ovo ne važi za pšenicu, u kojoj život još vri i kad je požnjevena. Kao ni za hrast plutnjak, kojem u jeku života, mada to svojim dostojanstvenim držanjem ne odaje, gule koru. Kroz krik.

Predeli ne oskudevaju ni u bojama. Ipak, nisu u pitanju samo boje. Ima dana turobnih koliko i studenih, i dana kad dah u grudima zastaje od vreline: svet nikad nije zadovoljan, a kada jednom bude, čeka ga sigurna smrt. Ne nedostaju svetu ni mirisi, pa ni ovoj zemlji koja je deo sveta i po kojoj

se prostiru predeli. Ako je u šumi uginula životinja, proširiće se zadah truleži mrtvog trupa. Sve dok vetar miruje, to se ne dá osetiti čak i ako neko blizu prolazi. Kasnije ostaju samo gole kosti, svejedno da li okupane kišom ili spečene suncem, premda, ako je zverka bila sitna, ni to od nje neće ostati jer će se crvi i rovčice pobrinuti da nestane s lica zemlje.

To je, uslovno govoreći, bujno tlo, sa mnogo brežuljaka, rečnih tokova, koje voda s neba koliko daruje toliko i lišava, obrušujući se na kopno, ravno i glatko nalik ljudskom dlanu, iako se mnogi dlanovi, sudbinski, s vremenom oblikuju prema držaljki motike, srpa ili kose. Zemlja. Baš kao i ljudski dlan izbrazdana linijama i stazama, svojim kraljevskim drumovima, kasnije nacionalnim, odnosno u vlasništvu uvažene gospođe opštine, tri takva puta pružaju se upravo pred nama, jer broj tri je poetski, čaroban, duhovni broj, a svi pravci pružaju se linijama ponavljanih odlazaka i povrataka, stazama bosih i oskudno obuvenih stopala, po grumenju, kroz šiblje, preko strništa, kroz divlje rastinje, između zidina i pustopoljina. Toliki predeli. Čovek bi ceo život mogao njima lutati a da sebe nikad ne pronade, pogotovu ako se rodio izgubljen. Ni za smrt ne bi hajao kad bi mu kucnuo poslednji čas. Nije on zec ili geneta pa da istrune na suncu, jer ako bi se na nekom pustom mestu srušio na zemlju zbog gladi, mraza, žege ili neke bolesti koja mu ne daje ni vremena da o njoj razmisli, a kamoli da nekog dozove u pomoć, kad-tad bi ga pronašli.

Ratovi i druge nedaće odneli su mnoge živote iz ovog i iz drugih krajeva, a opet kao da ih vidimo žive: neko misli da je to nedokučivo čudo, ali istinski razlozi su u ovoj grudici, u ovoj latifundiji koja se brežuljkastim padinama s vrha proteže do ravnice i širi unedogled. A ako to nije ovo imanje, neko drugo sigurno jeste, sve dok je jasno šta je moje a šta tvoje: sve je na vreme popisano u zemljišne knjige, s

međama na severu i jugu, na istoku i zapadu, kao da je tako zapisano još u vreme postanja, kad je sve bilo samo predeo s nekoliko golemih beštija i tek ponekim čovekom, i kad svi behu nasmrtno preplašeni. U to doba, kao i docnije, odlučeno je kakva će biti budućnost sadašnje latifundije i kakvim će sve lupeškim sredstvima zemljište biti izdeljeno među vlasnicima noževa, shodno tome čija je oštrica britkija, čiji bodež duži. Da li je pripadao, na primer, njegovom veličanstvu kralju ili vojvodi, ili pak vojvodi koji će kasnije postati njegovo kraljevsko veličanstvo, da li biskupu ili majstoru nekog reda, da li zakonitom sinu ili kopiletu rođenom iz slasne preljube ili divljeg braka sa koga je ljaga sprana priznavanjem, da li ocu devojke koja živi u nevenčanom braku s velikaševim sinom ili, možda, onom vrhovnom zapovedniku vojske koji je već prigrabio polovinu kraljevskog dobra, a katkad je dovoljno samo reći, dragi prijatelji, ova zemlja je moja, zaposednite je i množite se kako bi i meni i vašem potomstvu bila od koristi, i čuvajte je od nevernika i svake druge pogibelji. Veličanstveni je to molitvenik svetih molitvi, najsvetijih čvorića na brojanicama, koji je stizao u dvorce i samostane, u predvorja palata, u osmatračke kule, svaki očenaš jedan novčić, zdravomarijo - deset novčića, a sto novčića - zdravokraljice, Marija je kralj. Ogromne škrinje, silosi bez dna, ambari krcati kao prekomorsko brodovlje, bačve i burad, sanduci, moja gospo, sve mereno na lakat, vrljiku i mericu, na vedro, čabar i polić, svako parče zemlje prema svom aršinu.

Tako su proticale i reke i četiri godišnja doba, neumitno, uprkos promenama. Velika istrajnost vremena i, ništa manje, novca, koji je, izuzev čoveka, najpostojanija mera, iako se menja kao godišnja doba. Uvek su čoveka kupovali i prodavali. Svako stoleće imalo je svoj novac, svako

kraljevstvo svog menjača talira, zlatnika i srebrnjaka, reala, bakrenjaka, kruzadoša, reiša, dublona i inostranih forinti. Od svakakvog nestalnog metala, vazdušastog kao miris cveta ili okus vina: novac raste, krila mu služe samo da uzleće, nipošto da sleće.

Novcu je mesto na rajskim nebesima, na visoko uzdignutom mestu gde sveci menjaju imena kad god je to neophodno, ali ne menjaju svoju latifundiju.

Mati bujnih dojki za gladna i nezajajljiva usta, materica, zemlja izdeljena među najvećima i velikašima, ili, tačnije, uvećana pripajanjem najvećem imanju, kupovinom ili savezom, možda prevejanom pljačkom ili golim zločinom, feudalnim pravom na dedovinu i zaostavštinu mog milostivog oca, slava im i hvala. Stoleća su minula da bi se sve ovo postiglo, ko bi, uopšte, sumnjao da to neće trajati daveka.

Ali ko su ova prosta i uboga čeljad prispela zajedno sa zemljom, ko je taj svet čija imena u tapijama nisu upisana, jesu li to mrtve duše ili nekakva živa bića? Božja je mudrost, voljena deco, beskrajna: evo zemlje i onih koji će na njoj raditi, rastite i množite se. Rastite i umnožite me, reče latifundija. Ali sve ovo može se ispričati na drugi način.

Kiša ih je iznenadila kasno popodne, sa suncem zdesna, na pola pedlja iznad niskih brežuljaka, zacelo su se veštice češljale, ovo je njihovo omiljeno vreme. Čovek je zastavio magarca na blagoj uzbrdici i da bi mu olakšao breme gurnuo je nogom kamen pod točak kola. U ovo doba godine kiša je retka pojava, kako je uopšte pala na pamet upravniku nebeskih voda. Otud tolika prašina na putu i poneka suva balega ili konjski izmet koje niko neće pokupiti, daleko su od naselja. Nema dečaćića s košarom na ramenu da se odvaži na potragu za prirodnim đubrivom, jagodicama prstiju pipavo skupljajući rastresite gomilice, katkad raspukle kao zreo plod. Naprasno utuljene zvezde rasule su se s kišom po bledom i užarenom tlu, bešumno padajući na meku prašinu, a onda se iznenadni pljusak sručio i sve prelio. Žena je, ipak, imala vremena da iznese dete iz kola, iz udubljenja koje je prugasta slamarica napravila između dva sanduka. Privivši ga na grudi, prekrila mu je lice slobodnim krajem šala i kazala, Spava. Tako je glasila njena prva misao, druga je već bila, Sve će se pokvasiti. Muškarac je, nabravši nos, pogledao

u visoke oblake i, pouzdavši se u ljudsku promućurnost, odlučno izgovorio, Proći će, to je oblak, ali je, za svaki slučaj, rasprostro ćebe i prekrio nameštaj, Baš danas je morala da padne, bestraga joj glava.

Snažan nalet vetra raspršio je kapljice. Magare je, strižući ušima na gazdino lupkanje po sapima, povuklo rudu, a čovek mu je, poguravši točak, olakšao napor. Produžiše da se uspinju omanjom padinom. Sa sinom u naručju žena je hodala iza i, srećna zbog detetovog spokoja, zagledavši mu se u lice, prošaptala, Čedo moje. S obe strane zaprežnog puta zemlja je bila obrasla šibljem, s nekoliko usamljenih hrastova uraslih u šipražje do sredine stabla, prepuštenih zaboravu ili samorastu. Kolski točkovi su, uz škripu i buku drobljenja, prolazili kroz glib i kaljugu, drmusajući se i truckajući kad god bi poneki kamen na putu naglo odskočio. Nameštaj je, pod čebetom, škriputao. S desnom rukom na rudi muškarac je pored magareta nemo koračao. Tako stigoše do vrha obronka.

Preko proplanka slamnožute boje, s juga im se primicala gusta, uskovitlana tama oblaka. Put je skretao nadesno, gotovo neprimetan od jaruga koje su izravnali vetrovi što vladaju u ovoj zabiti. Zaprežni put se pri dnu ulivao u širok drum, premda je reč drum preterana, imajući na umu tešku prohodnost ovdašnjih puteva. Sleva, gotovo obujmljujući niski obzor, omanje naselje bilo je okrenuto svojim belim zidovima ka zapadu. Već smo opisali ravnice kao glatku i prostranu, s retkim hrastovima, usamljenim i uparenim, i još ponekim rastinjem tu i tamo. S ove najniže tačke lako je poverovati da svet nema kraja. A ova naseobina, posmatrana odatle, pri žučkastoju svetlosti, pod masivnom olovnom pločom oblaka, izgleda nedodirljiva. Sao Krištovao, reče čovek. A žena, koja prvi put putuje tako daleko na jug, reče, Monte Lavre je veći, ali iza ovog tobožnjeg poređenja krila se seta.

Kiša ih je ponovo zasula nasred visoravni. I dok su prve krupne kapi zapretile kao najava proloma oblaka, pljusak se već sručio. Zatim su zamasi vetra kao metlom prebrisali polje, uskovitlavši slamu i prašinu, a mlaz se s horizonta obrušio poput pepeljaste zavese, nakratko prekrivajući krajolik u daljini. Bila je to uporna kiša, od onih koje, sipajući i plaveći, satima traju i nemaju nameru da prestanu, a kada tlo više ne bude moglo da upije toliku vodu, biće svejedno da li nas nebo kvasi ili nas zemlja plavi. Čovek je ponovio, Bestraga joj glava, reči olakšanja koje ljudi izgovaraju u nedostatku suvislijih izraza. Zaklon je daleko, a bez gunja na leđima nemaju kud nego da izdrže pljusak, ma kako snažan bio. Odatle do sela, uz tromog magarca, bezvoljnog i posustalog od zamora, ima najmanje sat hoda, pašće noć. Čebe koje jedva pokriva pokućstvo cedi se, natopljeno, s njegovih belih resa voda kaplje, šta li će biti s rubljem u sanducima, jedinom sirotinjskom imovinom ove porodice koja se seli, koja iz sebi znanih razloga gazi preko latifundije. Žena gleda u nebo, drevno i seljačko čitanje velike otvorene stranice nad našim glavama, odgoneta da li će se uskoro razvedriti, ali ne, pre će biti da su nanosi tamnog mastila sve gušći i gušći, vreme ni popodne neće biti bolje. Kolska zaprega grabi kao lađa koja ponire u potop, sve će uroniti, zašto čovek toliko udara magarca, ali to je zato što samo tako mogu da se dokopaju hrasta koji će im poslužiti kao utočište od kijameta. Muškarac, zaprega i magare uspevaju da se domognu hrasta, samo još da ih žena, gacajući po kaljuzi, pristigne, da trči ne sme, probudiće dete, svet je tako sazdan, nismo kadri da se saživimo s tuđom mukom, ne razumemo je čak ni kad je veza prisna poput ove bliskosti majke i sina.

Muškarac je pod hrastom žustro mlatarao rukama, on ne shvata kako je nositi dete u rukama, što ne zategne užad,

čvorovi su se u ovoj jurnjavi olabavili i nameštaj može da sklizne, samo nedostaje da se polomi ovo malo što imamo. Pod drvetom je kiša ređa, ipak, krupne kapi padaju s lišća, nije ovo krošnja narandžinog drveta, skloniti se pod ovo široko, razgranato drvo isto je kao stajati u tremu punom procepa, čovek ne zna gde da se dene, dobro je što je dete zaplakalo, ta briga je uvek hitnija, otkopčaj bluzu, privij ga na grudi s jedva nešto mleka, makar mu zavaraj glad. Plač je utihnuo, majka i odojče su se, ušuškani ravnomernim romorom kiše, umirili, dok je otac hodao oko zaprege, razvezivao pa zavezivao čvorove, s kolenom na šaragama zatezao je konopce, a magarac je, kao rasejan, neumorno mrdao ušima i gledao u izlokane, potopljeni rasputicu. Čovek onda reče, Malo je nedostajalo da stignemo, ali spustio se pljusak, nije bilo velikog gneva u tim rečima, izviralo je iz njih nezadovoljstvo bez nade, kao da je kazao, neće kiša stati zato što meni smeta, ali ovo je već piščeva misao, možemo i bez nje. Bolje da pazimo šta radi otac, koji je, najzad, upitao, Kako je mali, zavirio je pod nabor šala, pa on joj je muž, ali se žena tako hitro i smerno pokrila, da on nije znao da li je pozeleo da vidi sina ili njenu obnaženu dojku. Ipak je imao vremena da u polumraku, u mirisnoj toplini zgužvane odeće, prepozna sinovljeve svetloplave oči koje su ga posmatrale iz svog zaštićenog kutka, tu živu i jarku svetlost koja je do njega obično dopirala iz kolvke, prozirna i postojana, kao oči nekoga ko se oseća izgnanikom među tamnim, kestenjastim očima porodice u kojoj je rođen.

Gust oblak donekle se raspreo, prvi nalet kiše već je spori-ji. Čovek je, izgledajući u nebo, stao na put, okrenuo se na sve četiri strane i rekao ženi, Moramo dalje, ne možemo ovde ostati do noći. I žena je kazala, Hajdemo. Izmigoljila je bradavicu iz detetovih usta, dojenče je nastavilo da sisa vazduh,

na tren je izgledalo da će grnuti u plač, ali ne, protrljalo je lice o majčinu već uvučenu dojku i, odahnuvši, zaspalo. Bio je to miran dečak, dobre čudi, prijatelj svoje majke.

Sada su koračali jedno kraj drugog, zaogrnuti kišom, toliko mokri da ih ni najprimamljiviji ambar ne bi u ovom trenutku zadržao, zaustaviće se tek kad stignu u svoj novi dom. Noć se brzo spuštala. Na zapadu se poslednji ble-di sjaj pretočio u crvenilo, da bi namah utrnuo, zemlja se preobratala u mračan bunar, ispunjen tišinom i odjekom, kako je svet veliki kad zacari noć. I škripa točkova smesta je postala bučnija, a drmusanjem isprekidano disanje životinje iznenađujuće poput kakve naprasno izgovorene tajne, čak je i šljapkanje pokvašene odeće nalikovalo neprekidnom prijateljskom ćučorenju. Miljama unaokolo mrkli mrak. Žena se prekrstila i prekrstila i detetovo lice. Treba odbriniti telo i zaštititi dušu, ovo je doba kad sablasti saleću ljude na putevima, bilo u magnovenju, bilo dok sede na kamenu u očekivanju namernika kome će postaviti tri pitanja bez odgovora, ko si, odakle dolaziš, kuda ideš. Čovek korača uz zapregu, on bi da zapeva, ali glasa nema, sva mu snaga odlazi u pretvaranje da se nije prepao noći. Još malo, rekao je kad su izbili na drum, treba samo ići pravo, a i put je bolji.

Pred njima, vrlo daleko, bleštavilo prosijava oblake, ko bi pomislio da su se spustili toliko nisko. Nakratko je zavladao mir, a onda iz sve snage začuo se potmulu tutanj groma. Samo nam je još to trebalo. Žena reče, Sveta Barbaro, spasi nas, ali grmljavina, ako nije bila ostatak neke daleke olujine, kao da je zavila drugom putanjom, ili ju je prizvana Sveta Barbara uputila ka manje pobožnim mestima. Već su se našli na drumu, znali su to po širem putu, druge razlike otkrili bi samo uz krajnju strpljivost i pri dnevnom svetlu, preko rovina i kaljuga su stigli, preko rovina i kaljuga idu,

a pomrčina je tako duboka da ne vide kuda gaze. Magarac je instinktivno zaobilazio jaruge. Čovek i žena gacali su za njim. S vremena na vreme, na zavojima puta, muškarac bi istrčavao napred u želji da dokuči gde se nalazi Sao Krištovao. I kad su se usred tmuše pred njim zabelele prve zidine, kiša je iznenada stala, kao na zapovest, u prvi mah nisu ni bili svesni toga. Maločas je pljuštala, sad je prestala. Kao da je nekakav džinovski krov širom prekrilo drum.

Prirodno je da žena pita, Gde je naša kuća, nestrpljiva je da se pobrine za dete, ili želi da rasporedi pokušstvo, pre nego što se, izmoždenog tela, prući na krevet. I čovek odgovara, Na drugom kraju. Sva vrata na kućama su zatvorena, tek nekoliko procepa s prigušenim svetlom odaju prisutnost žitelja. Na jednom imanju kevdje pas. Pas laje kad neko prolazi, ostala njegova bratija to uzima zdravo za gotovo, pa i oni ispunjavaju svoju pseću dužnost. Jedno prozorče na vratima se otvorilo i zatvorilo. A sad kad je kiša prestala i kuća je blizu, muž i žena postaju osetljiviji na studeni vetar koji struji ulicom, zavija u bočne sokake i njiše grane koje natkriljuju niske krovove. Bura je razbistrila noć. Krupan oblak sve se više udaljava, a nebo se, tu i tamo, sjaji. Ne pada više, obratila se žena usnulom detetu, jedinom od četiri bića koje ovu dobru vest još nije saznalo.

Pred njima je pukao trg, nekoliko krošnji iznenada je zašumelo. Čovek je zaustavio zaprežna kola, rekao ženi, Čekaj me tu, i prošao ispod drveća u pravcu osvetljenih vrata. Bila je to krčma u kojoj su trojica muškaraca sedela na klupi, a četvrti je pio za šankom, držeći čašu između palca i kažiprsta, kao da se namestio za fotografisanje. Iza te tezgje, koščat, ispijen starac bacio je pogled na dovratak s kog je muškarac sa zapregom, ušavši, rekao, Dobro večje svima, to je pozdrav ljudi koji stižu i žele da uspostave dobar odnos

sa svima koji se tu nađu, bilo da imaju bratske pobude ili ih vodi poslovna vajda, Došao sam da živim ovde, u Sao Krištovau, zovem se Domingoš Mau-Tempo i obućar sam. Jedan od one trojice s klupe okrenu na šalu, Pa si doneo i loše vreme sa sobom, a onaj što je pio za tezgjom, samo što je iskapio čašu, coknu jezikom i dobaci, Nadam se da su ti đonovi bolji od vremena, ostali se, naravno, zacerekaše. Nisu to bile reči uvrede niti podsmeha, noć je pala na Sao Krištovao, sva vrata su zatvorena i ako bane došljak koji se zove Mau-Tempo, samo bi lúd propustio priliku da ne tera šegu. Domingoš Mau-Tempo uzvratil kiselim osmehom, šta je drugo mogao. Onda je starac otvorio ladicu i odatle izvadio poveći ključ, Evo ključa, već sam mislio da nećete doći, svi gledaju u Domingoša Mau-Tempa, odmeravaju novog komšiju, nema sela kojem ne treba obućar, ni Sao Krištovao nije u tome izuzetak. Domingoš Mau-Tempo im objašnjava, Put od Monte Lavrea dovde je dug, padala je kiša dok smo putovali, ne mora on da polaže račune o svom životu, ali bi hteo da im se umili, pa kaže, Piće za sve, ja častim, ovo je pravi način za čoveka koji bi da dopre do džepova ljudskih srca. Ona trojica s klupe poskakaše, posmatraju svečanost punjenja čaša, i bez žurbe, svako se laća za svoju, laganim i brižljivim pokretima, ovo je vino, nije to rakija koju iz čokanjčeta saspješ u grlo. Hajte i vi, gazda, kaže Domingoš Mau-Tempo i starac odgovara, Uzdravlje za mog novog kirajdžiju, ovaj birtaš baš poznaje velegradske manire. Oni i dalje behu zaneti nazdravljanjima, kad je žena kročila na vrata, ali nije stupila u birtiju, to je muška teritorija, te ona mirnim glasom reče, kao i obično, Domingoše, čedo se uzvrpoljilo, a i stvari su nam mokre, da ih snesimo s kola.

Ima žena pravo, ali Domingošu Mau-Tempu nije po volji da ga žena proziva pred svetom, šta će ljudi da misle, i dok

prelaze preko trga, gundā, Još jednom ovo uradi i obrala si bostan. Žena, zauzeta umirivanjem deteta, ne odgovara. Kola polako krenuše preko džombi. Magare beše skočanjeno od studeni. Zamakli su u bočnu ulicu u kojoj su se ređale kuća, pa bašta, pa kuća, pa bašta, i zaustaviše se pred niskom udžericom. Je l to, pitala je žena, a muž reče, Da.

Glomaznim ključem, Domingoš Mau-Tempo otključa vrata. Pri ulasku moraju da se sagnu, nije ovo palata s visokim ulaznim krilima. Kuća nije imala prozor. S leve strane bio je uzidan kamin s ognjištem na podu. Domingoš Mau-Tempo kresnuo je vatru, razgoreo punu šaku slame i svetlucavom bakljom opisao krug u vazduhu, kako bi žena mogla videti njihov novi dom. U uglu kamina ležala su drva za potpalu. Dovoljno za ovo veče. Za tili čas žena je položila dete u kutak za spavanje, skupila cepanice i grančice, vatra je zapucketala i rascvetala se na belom, okrečenom zidu. Kuća je oživela.

Kroz širom otvorenu kapiju Domingoš Mau-Tempo uvodi magarca i zaprežna kola, s njih spušta nameštaj i unosi ga u kuću navrat-nanos, sve dok se žena ne pojavi da mu pomogne. Dušek je s boka nakvašen. Voda je prodrila u sanduk s posteljinom, noga kuhinjskog stola polomljena. Ali na vatri, u šerpenji, uveliko se krčka slatki kupus s pirinčem, sinčić je podojen, usnuo na suvom kraju dušeka. Domingoš Mau-Tempo izašao je da nešto obavi u bašti. Nasred kuće Sara da Konseisao, Domingošova žena, Žoaova majka, stajala je ne mičući se, pogleda uprtog u ognjište, kao neko ko očekuje da mu ponove vest koju nije razumeo. Osetila je micanje u stomaku. Opet. Ali kada je muž ušao, to je prećutala. Valjalo je misliti o drugim stvarima.

Domingoš Mau-Tempo neće dočekati starost. Jednoga dana, ženi je već bio podario petoro dece, mada ne iz tog prostodušnog razloga, vezaće uže o granu drveta, na pustopoljini s pogledom na Monte Lavre, i obesiće se. Pre tog čina nosaće na leđima pokućstvo u nova sela i varoši, tri puta će bežati od porodice, ali poslednjeg puta biće dokan da se s njom pomiri, kucnuće mu poslednji čas. Gorak svršetak života već mu je naslutio tast Laurijano Karanka, primoran da popusti pred Sarinom svojeglavošću, do te mere je bila navrla da pođe za Domingoša Mau-Tempa da se zaklela, Ili ću poći za njega ili neću ni za jednog drugog. Laurijano Karanka je u srdžbi zagrmeo, On je jedna propalica, ispičutura koja se ne trezni, nigde taj čorbu skuvati neće. Buknula je zavada u porodici sve dok Sara nije ostala bremenita, što je onaj neoboriv argument za odlaganje kopalja, onda kad sva ubeđivanja i preklinjanja padnu u vodu. Jednog jutra Sara da Konseisao iskrala se iz kuće, bio je maj, i prešla nekoliko polja do mesta sastanka s Domingošom Mau-Tempom. Opuženi u bujnom klasju proveli su ne više